

Резюме на польском языке

Literaturę białoruską w Polsce zaczęto tłumaczyć jeszcze w latach pięćdziesiątych ubiegłego wieku, kiedy to odrębnymi wydaniem ukazywały się przekłady przede wszystkim klasyków literatury białoruskiej XX wieku: Jakuba Kołasa, Janki Kupały, Maksima Bogdanowicza, Uładzimira Karatkiewicza, Wasila Bykaua i in. W 1982 roku jeden z numerów czasopisma *Literatura na świecie* (nr. 136) był w całości poświęcony literaturze białoruskiej. Ukazały się w nim przekłady poezji Petrusia Brouki, Maksyma Tanka, Rygora Baradulina, Hienadzia Buraukina, Pimena Panczenki, Nila Gilewicza, Volhi Ipatowej i innych autorów białoruskich. Głównym ośrodkiem promowania kultury białoruskiej w Polsce od wielu lat jest Białystok, ponieważ właśnie w regionie podlaskim mniejszość białoruska jest najliczniejsza w całym kraju. W tym mieście mają swoje siedziby różne organizacje białoruskie, m.in.: Związek Białoruski w RP, Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Związek Młodzieży Białoruskiej, Białoruskie Towarzystwo historyczne, Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża” oraz Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich. W Białymstoku ukazują się również dwa białoruskie czasopisma: białoruskojęzyczny tygodnik „Niwa” i dwujęzyczny polsko-białoruski miesięcznik „Czasopis”. Głównie dzięki staraniom tych organizacji i ich członków tematyka, związana z kulturą białoruską i literaturą w szczególności była stale obecna w lokalnych mediach przez długie lata.

Pomimo tych starań zarówno literatura, jak i kultura białoruska nie są w Polsce zbyt znane. Od ponad trzydziestu lat kraje te mianują się niepodległymi i niezależnymi, ale stosunki między nimi trudno określić jako dobrosąsiedzkie. Biorąc pod uwagę lata wspólnej historii, doświadczeń oraz brak ostrych konfliktów na tle etnicznym lub kulturowym, problem ten, mający podłoże polityczne, nie jest do końca rozwiązany, a wręcz przeciwnie, stosunki dyplomatyczne między dwoma państwami pogarszają się z roku na rok. Wydawałoby się, że obecność polskiej mniejszości etnicznej na Białorusi oraz białoruskiej mniejszości etnicznej w Polsce mogłyby być impulsem do rozwoju polsko-białoruskiego dialogu międzykulturowego na początku lat 90. Jednak nie stało się tak ze względu na sytuację polityczną na Białorusi, na skutek wybranego przez władze republiki wschodniego wektora geopolityki. Nieprawdziwym byłoby także stwierdzenie, że dialog ten w ogóle się nie odbywa. Dzięki staraniom różnych ośrodków białoruskich w Polsce, głównie na Podlasiu, gdzie mniejszość białoruska jest najliczniejsza, ale też w większych miastach oraz ośrodkach akademickich w kraju, jak np. w Warszawie, Gdańsku, Wrocławiu czy Poznaniu

odbywają się imprezy kulturalne, koncerty, wystawy, wydawane są książki itp.¹. Niemniej jednak, należy przyznać, że mieszkańcy współczesnej Polski w przekazach informacyjnych częściej otrzymują informacje o Białorusi w kontekście wydarzeń politycznych, niż kulturalnych. Dlatego zdaniem autora niniejszej rozprawy, analiza, badania i wnioski zawarte w pracy są ważne i aktualne w kontekście szeroko pojętego dialogu kultur pomiędzy Białorusinami i Polakami.

Rozprawa zatytułowana jest *Przekład współczesnej literatury białoruskiej od 1991 roku na język polski: Uładzimir Arłou*. Przedmiotem badania jest przekład literatury białoruskiej na język polski od 1991 roku. Wybór daty nie jest przypadkowy, przypada ona bowiem na rok proklamacji niepodległości Republiki Białoruś. Pod pojęciem literatury białoruskiej będziemy rozumieć literaturę pisaną przede wszystkim w języku białoruskim, pamiętając jednak o istnieniu literatury rosyjskojęzycznej autorów białoruskich.

Rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, gdyż dotyczy różnych aspektów szeroko rozumianej komunikacji międzykulturowej, dialogu kultur, wielokulturowości, problematyki dwujęzyczności i rozwoju literatury w środowisku dwujęzycznym, problemów translatorskich związanych z aspektami recepcji literatury oryginalnej i tłumaczonej, koncepcji dominant tłumaczeniowych, intertekstualności itp.

O aktualności tej pracy świadczy zainteresowanie literaturą białoruską w polskim dyskursie naukowym, literackim i kulturalnym, zwrócenie uwagi na osobowość i twórczość Uładzimira Arłoua w Polsce, specyfika białoruskiej sytuacji literackiej przełomu XX-XXI wieków, ze względu na silny wpływ czynników pozaliterackich, znaczenie rozwijania dialogu kulturowego między dwoma narodami.

Przedmiotem badań są polskie przekłady eseju białoruskiego pisarza Uładzimira Arłoua *Niepodległość - to...* na język polski.

Uładzimir Arłou - białoruski pisarz, prozaik, poeta, eseista, historyk. U. Arłou urodził się w 1953 roku w Połocku, ukończył wydział historii Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku, po czym powrócił do rodzinnego miasta i pracował jako nauczyciel historii w jednej ze szkół. Karierę literacką rozpoczął jako student, publikując swoje pierwsze utwory w studenckich samizdatach. Później pracował jako redaktor jednej z gazet miejskich, kierował stowarzyszeniem literackim w rodzinnym Połocku. Debiutancki zbiór prozy ukazał się w 1986 roku, następnie ukazało się ponad trzydzieści tomików prozy, esejów i poezji. Uładzimir Arłou to jeden z najbardziej znanych współczesnych pisarzy białoruskich, a jego utwory zostały przetłumaczone na ponad dwadzieścia języków. Twórczość Arłoua charakteryzuje szeroki dobór gatunków

¹ Zob. H. Głogowska, *Obecność kultury białoruskiej w Polsce po roku 1989*, [w:] *Polsko- białoruskie związki kulturowe, literackie i językowe*. R. Radzik, S. Kawalow, M. Sajewicz (red.), Lublin 2010, s. 141-161.

literackich, wśród których znajdują się eseje biograficzne, wiersze, opowiadania historyczne, historyczna literatura popularno-naukowa i in. Pisarz był także redaktorem znanego mińskiego wydawnictwa *Mastackaja Litaratura*, skąd został zwolniony w 1997 roku „za wydawanie wątpliwej jakości literatury historycznej i innej”. Następnie w 2007 roku prace Uładzimira Arłoua zostały usunięte ze szkolnego programu nauczania literatury białoruskiej. Wydarzenia te są ściśle związane z obywatelską i polityczną pozycją pisarza, który często publicznie wyrażał swoje stanowisko w stosunku do różnych decyzji władz państwowych Republiki Białoruś. Jeszcze w późnych latach 80. i wczesnych 90. Uładzimir Arłou był jednym z wielu przedstawicieli twórczej inteligencji białoruskiej, którzy opowiadali się za ideą niepodległości Białorusi i przywróceniem językowi białoruskiemu statusu głównego języka w kraju.

W Polsce ukazały się 4 książki przekładów Uładzimira Arłoua na język polski. Są to:

Requiem dla Piły motorowej (Białystok 2000)

Kochanek jej wysokości (Wrocław 2006)

Prom przez La Manche (Gdańsk 2009)

Porucznik Piotrowicz i Chorąży Duch (Lublin 2021)

Wybór utworów autora do badań w ramach niniejszej rozprawy wynika ze znaczenia jego twórczości i osobowości dla współczesnej literatury białoruskiej, a także jego obecności w polskim dyskursie literackim dzięki przekładom na język polski.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie problemu recepcji przekładu współczesnej literatury białoruskiej w Polsce na przykładzie analizy trzech przekładów eseju Uładzimira Arłoua *Niepodległość - to...* na język polski. Realizacja celu wymaga określenia następujących zadań szczegółowych:

- scharakteryzować kontekst historyczny i kulturowy rozwoju języka i literatury białoruskiej;
- zarysować specyfikę etnolingwistyczną społeczeństwa białoruskiego oraz wpływ czynników poza literackich na stan współczesnego języka białoruskiego, a także główne nurty rozwoju literatury białoruskiej na przełomie XX i XXI wieku;
- scharakteryzować stan literatury współczesnej w Polsce w kontekście koncepcji recepcji: wymienić główne ośrodki naukowe i wydawnicze zajmujące się badaniem i promocją współczesnej literatury białoruskiej w Polsce oraz autorów tłumaczeń i tłumaczy;
- scharakteryzować znaczenie twórczości Uładzimira Arłoua jako jednego z najważniejszych współczesnych pisarzy białoruskich w kontekście białorusko-polskiego dialogu kulturowego;
- opisać i omówić wydania przekładów U. Arłoua na język polski;

- scharakteryzować specyfikę gatunkową i językową eseju *Niepodległość - to...* - jednego z najsztywniejszych dzieł U. Arłoua, wskazać główne dominanty translatorskie przy tłumaczeniu go na język polski;
- przeanalizować trzy polskie przekłady wybranego eseju, określić taktykę transformacji i wybrać strategie tłumaczeniowe.

Badanie oparte jest głównie na pracach białoruskich, polskich i rosyjskich badaczy z zakresu historii języka i literatury białoruskiej (A. Łukaszaniec, L. Dżicewicz, L. Szakun, F. Jankowski, N. Mieczkouskaja, H. Kislicyna, A. Biazlepkina, N. Rusieckaja i in.), ogólnej teorii przekładu, a w szczególności przekładu literackiego i pojęcia recepcji w przekładzie (M. Bachtin, K. Hejwowski, M. Aleksejev, A. Bednarczyk, P. Fast, E. Balcerzan, R. Lewicki i in.), intertekstualności i problemów przekładu z języków bliskopokrewnych (J. Kristeva, R. Bart, V. Vinogradov, R. Kaleta, Z. Grosbart, P. Rahojsza i in.).

W pierwszym rozdziale *Sytuacja językowa i polityczna w niepodległej Białorusi i jej wpływ na rozwój literatury* dokonano przeglądu głównych etapów rozwoju białoruskiego języka literackiego, pisarstwa i rozwoju literatury białoruskiej od okresu staroruskiego do XXI wieku. Jednym z wyznaczonych zadań było podkreślenie istnienia długiej tradycji języka mówionego i pisanego na ziemiach, na których kształtował się i rozwijał współczesny etnos białoruski i jego język oraz odnotowanie etapów jego rozwoju i schyłku w określonych okresach historycznych w kontekście istnienia i funkcjonowania języka i literatury białoruskiej w XX-XXI wieku. Zasadnym było określenie statusu języka białoruskiego we współczesnym społeczeństwie białoruskim i przedstawienie czynników pozajęzykowych, które wpływają na rozwój literatury białoruskiej znajdującej się pod dominacją języka rosyjskiego na wszystkich poziomach życia społeczeństwa białoruskiego.

W drugim rozdziale *Nowoczesna literatura białoruska w Polsce: aspekty recepcji i przekładu* zaprezentowano koncepcję recepcji artystycznej w kontekście badań nad białoruską literaturą w Polsce. Dokonano przeglądu głównych ośrodków uniwersyteckich zajmujących się tą problematyką, a także głównych wydawnictw wydających przekłady literatury białoruskiej w Polsce ze wskazaniem pozycji bibliograficznych publikowanych przekładów.

Rozdział trzeci – *Uładzimir Arłou – Europejski Poeta Wolności* – poświęcony jest twórczości Uładzimira Arłoua i jej specyfice ideowej, artystycznej, gatunkowej i tematycznej, a także przekładom utworów pisarza na język polski.

Zajmującym wydało się pytanie, na ile interesujące i aktualne dla polskiego odbiorcy będą poruszane przez pisarza tematy oraz jak polskie tłumaczenia jego dzieł wpływają na postrzeganie i interpretację jego twórczości w kontekście polsko-białoruskiego dialogu kulturowego. Przebadano wszystkie wydania polskich przekładów Uładzimira Arłoua, szczególną uwagę

poświęcając tłumaczom, ich doświadczeniu tłumaczeniowemu, kompetencjom językowym i kulturowym w pracy z tekstem białoruskim.

W rozdziale czwartym, *Tłumaczenia eseju Uładzimira Arłoua Niepodległość – to... na język polski*, przeanalizowano przekład konkretnego dzieła U. Arłoua na język polski. Wybór tekstu do analizy uzasadnia jego znaczenie dla współczesnej literatury białoruskiej pod względem kulturowym i społeczno-politycznym, a także obecność w nim ważnych zagadnień bezpośrednio związanych z szeroko rozumianą problematyką przekładu. Esej *Niepodległość – to...* jest jednym z najważniejszych i najsłynniejszych dzieł U. Arłoua, przetłumaczonym na ponad dwadzieścia języków obcych i jest swego rodzaju dokumentem swoich czasów. Tekst eseju jest napisany na pograniczu literatury pięknej i publicystyki. Wyróżniają go cechy charakterystyczne takie, jak obecność elementów intertekstualnych, inkluzji rosyjskojęzycznych i nazw realiów, co czyni go wyjątkowym materiałem dla badań przekładoznawczych. W badaniu zastosowano koncepcję dominanty przekładu, która pomogła zidentyfikować główne problemy w kontekście przekładu literackiego badanego tekstu, analizę jego specyfiki, rodzaju i głównych właściwości, które tłumacz musi wziąć pod uwagę, aby przekazać pełne znaczenie w tłumaczonym tekście. Wśród trzech głównych dominant translatorskich wyszczególniono: wielokulturowość tekstu eseju, intertekstualność i pokrewieństwo językowe jako cechę łączącą język oryginału oraz język przekładu.

W rozdziale czwartym przeanalizowano trzy przekłady eseju *Niepodległość – to...* na język polski autorstwa Czesława Seniucha, Cezarego Golińskiego i Jana Maksimiuka. Podczas analizy brano pod uwagę taktykę tłumaczeniową stosowaną przez tłumaczy podczas pracy z oryginalnym tekstem białoruskim.

Założone we wstępie cele pracy zostały w pełni zrealizowane. Polski kontekst twórczości Uładzimira Arłoua oraz analiza przekładów zostały scharakteryzowane w czterech rozdziałach rozprawy.

Uładzimir Arłou zdobył sympatię wielu czytelników w Polsce, a jego twórczość stała się dostępna dla polskich odbiorców dzięki pracy polskich tłumaczy. Wyrażam nadzieję, że studia nad twórczością U. Arłoua w tłumaczeniach na język polski wzbudzą zainteresowanie.